

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Л.І.Прохоренко
Схвалено Вченою радою Інституту
(протокол № 10 від «15» грудня 2022 р.)

Робоча програма навчальної дисципліни

ВД 7 СУРДОПЕДАГОГІКА

Спеціальність 053 Психологія/016 Спеціальна освіта

Кількість кредитів ЄКТС (годин) 2 ЄКТС/60 год.

Освітній рівень третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

Статус вибіркова

Викладач Кульбіда Світлана Вікторівна

Контакти 380501435150, svk5554@gmail.com

2022-2023

Укладач програми:

Кульбіда Світлана Вікторівна, доктор пед. наук, проф., г.н.співр. відділу навчання жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні вченої ради Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
Протокол №5 від 30 серпня 2022 року

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 2	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки 01 Освіта / Педагогіка (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
	Напрями підготовки 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна освіта		
Змістових модулів - 2	Спеціальність: 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна освіта	Рік підготовки	
Індивідуальне науково-дослідне завдання-есе «Моє професійне зростання» (назва)		1-й	2-й
		Семестр	
Загальна кількість годин 60/2 ЄКТС		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 16 самостійної роботи студента – 44	Освітньо-кваліфікаційний рівень: третій, доктор філософії	Лекції	
		6	
		Практичні, семінарські	
		10	
		Самостійна робота	
		44	
		Вид контролю:	
залік	залік		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – озброєння здобувачів третього рівня необхідним рівнем професійної компетентності з методологічних, теоретичних засад сучасної сурдопедагогіки зарубіжжя і України.

Завдання:

- ознайомлення з методологічними, теоретичними засадами основних підходів, концепцій розуміння глухоти, новими науковими аспектами і найближчою перспективою розвитку словесно-жестових засад в сучасній освіті;
- формування професійних компетентностей у видах сурдопедагогічної діяльності: навчально-виховної, корекційно-розвиткової, діагностико-аналітичної, консультативної, методичної, перекладацької та ін.

Відповідно до освітньої програми спеціальності 016 Спеціальна освіта за третім рівнем вищої освіти під час вивчення навчального курсу у здобувачів мають бути сформовані компетентності, що знадобляться їм у майбутній професійній діяльності, а саме:

– **ЗК 2. Соціокультурна компетентність.** Здатність критично осмислювати основні світоглядні теорії і принципи у навчанні та професійній

діяльності. Здатність до розуміння предметної області професійної діяльності; володіння науковим світоглядом; знання основних теорій, концепцій, вчень, положень які формують наукову картину світу; вміння відстоювати власні стратегії професійної діяльності. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною комунікацією, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціальної комунікації з позицій людиноцетризму.

– **ЗК 6. Комунікативна компетентність.** Знання основних способів і засобів міжособистісної комунікації, стилів мовлення, практичний досвід комунікації різними мовами; вміння постійно збагачувати власне мовлення, налагоджувати професійну і педагогічну комунікацію, застосовувати інформаційно-комунікативні технології в спеціальності. Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, мати навички роботи в команді, цінувати та толерантно сприймати різноманітність, соціокультурність. Надання рівних можливостей здобувачам з ООП, різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей.

– **ЗК 7. Адаптивна компетентність.** Здатність до адаптації в корекційно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають: корекційне навчання, розвиток і виховання та навчальну реабілітацію осіб з ООП; спілкування з їхніми батьками; комунікації з адміністрацією школи й колегами.

– **ФК 2. Медико-біологічна компетентність.** Здатність до застосування професійних комунікативних знань і практичних умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту корекційно-розвивального, навчально-реабілітаційного процесу відповідної освітньої галузі з особами з ПС.

– **ФК 5. Корекційно-зорієнтована компетентність.** Здатність виконувати корекційну освітню роботу з профілактики, виправлення, подолання порушень психофізичного розвитку осіб з ПС у освітньому, корекційно-реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу і форми організації освітньої діяльності. Володіння засобами та методами корекції пізнавальних психічних процесів та (або) мовлення в процесі виховання осіб з ООП. Здатність корекційно спрямовувати діяльність колективу, в якому є особа з ООП. Здатність організовувати інклюзивний колектив, створювати в ньому умови для особистісного розвитку вихованців та їхньої суспільної інтеграції. Здатність здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід осіб з порушеннями зору та (або) слуху, у тому числі тих, хто має інвалідність в різних типах закладів підпорядкованих МОН, МОЗ, Міністерства соціальної політики.

– **ФК 7. Комунікативно-педагогічна компетентність.** Здатність до застосування знань основних принципів, правил, прийомів і форм педагогічної комунікації; вміння використовувати різноманітні інформаційні джерела та способи отримання інформації у професійних цілях, продумано й виважено будувати процес корекційно-педагогічного спілкування; здатність налагоджувати продуктивну професійно-корекційну і навчально-реабілітаційну взаємодію, суб'єкт-суб'єктну комунікацію.

Вибіркова навчальна дисципліна «Сурдопедагогіка» підсилює фундамент знань з основних базових дисциплін, стане надбудовою у розумінні сучасного наукового дискурсу сурдопедагогічної діяльності фахівців з особами з ПС.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен **знати:**

– методологічні, теоретичні засади сучасної сурдопедагогіки зарубіжних і вітчизняних вчених;

– концептуальні напрями розвитку сурдопедагогічних знань;

- специфіку професії вчителя-дефектолога (сурдопедагога), перекладача жестової мови (функції, зміст, значення, роль);

- основні категорії сурдопедагогіки;

- загальну характеристику системи освіти для осіб з ПС в Україні;

- особливості здобувачів освіти з ПС (категорії, групи);

вміти:

напрямок корекційно-педагогічної діяльності

– критично осмислювати основні світоглядні теорії і принципи у сучасній сурдопедагогіці;

- застосовувати знання, пов'язані із національною специфікою освітнього розвитку осіб з ПС у системі закладів;

- суспільства, з особливостями соціальних ролей; здійснювати процес спілкування з особами з ПС;

– використовувати сучасні науково обґрунтовані методи, прийоми сурдопедагогічної діяльності;

– використовувати сучасні засоби оцінки результатів спілкування, зворотної інформації;

напрямок соціально-педагогічної діяльності:

– реалізація особистісно-орієнтованого підходу до розвитку особи з порушеннями слуху з урахуванням сучасних концепцій глухоти;

– консультування учнів, їхніх батьків, колег з питань сурдопедагогічного впливу;

напрямок організаційно-управлінської діяльності:

– раціональна організація процесу спілкування, з урахуванням специфіки доступності, зручності, зрозумілості інформації осіб з порушеннями слуху;

напрямок доступної і зрозумілої комунікації:

– встановлення контакту майбутнього фахівця: з особою з ПС за допомогою зрозумілих засобів спілкування, доступних для неї, з батьками чуючими і нечуючими; колегами по професії;

– вибір найвдаліших стратегій комунікативної діяльності з урахуванням специфіки порушення;

– оцінка дієвості і зрозумілості продукowanego власного інструменту комунікації, засобів, прийомів візуалізації та ін.

3. Результати навчання за дисципліною

Інформація про компетентності та відповідні їм програмні результати навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Компетентності	Шифр програмних результатів	Програмні результати навчання
ІК	Інтегральна компетентність	ПРН 3.	Знати нормативну базу функціонування закладу загальної середньої освіти, принципи адміністрування та управління в початковій освіті, моніторинг якості діяльності вчителя початкової школи за напрямками (методична, контролююча, проектна, освітня, виховна тощо).
Загальні компетентності (ЗК)			
ЗК1.	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо	ПРН 8.	Досліджувати наявний стан педагогічної теорії і практики у певній проблематиці початкової освіти; визначати підходи підвищення ефективності освітнього процесу за обраною темою; доводити наукову і практичну значущість проведеного дослідження.
ЗК 3.	Здатність працювати в команді	ПРН 12.	Володіти практичними способами пошуку наукової та професійної інформації з використанням сучасних інформаційних технологій, хмарних сервісів, баз даних і знань.
ЗК 6.	Здатність до планування, складання прогнозів і передбачення наслідків своїх дій, управління якістю роботи, що виконується	ПРН 17.	Володіти певними нормами мовленнєвої поведінки, технікою спілкування державною та жестовою мовами, забезпечувати зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до здобувачів початкової освіти, батьків, колег, інших фахівців.
ЗК 7.	Здатність спілкуватися державною мовою та іноземною як усно, так і письмово.	ПРН 19.	Виявляти відповідальність за внесок до професійних знань і практики та оцінювання процесу і результатів власної педагогічної діяльності й діяльності учителів початкових класів закладів

		ПРН 20.	загальної середньої освіти. Виявляти відповідальність за внесок до професійних знань і практики та оцінювання процесу і результатів власної педагогічної діяльності й діяльності учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти.
Фахові компетентності (ФК)			
ФК 3.	Організаційна - здатність організувати навчально-пізнавальну та виховну діяльність молодших школярів, їх самостійну та пошуково-дослідницьку роботу, здійснювати освітній процес у початковій школі з використанням інноваційних педагогічних технологій.	ПРН 3. ПРН 5.	Знати нормативну базу функціонування закладу загальної середньої освіти, принципи організації сучасної початкової освіти, моніторингу якості освітнього процесу в початковій школі за основними напрямками діяльності (методична, контролююча, проектна, освітня, виховна тощо). Знати технології навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку; організаційні форми, методи, прийоми і засоби створення інклюзивного середовища початкової школи.
ФК 7.	Продуктивна - здатність здійснювати моніторингову діяльність в управлінні початковою школою; організувати освітній процес у сучасній початковій школі, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.	ПРН 8. ПРН 12.	Досліджувати наявний стан педагогічної теорії і практики у певній проблематиці початкової освіти; визначати підходи підвищення ефективності освітнього процесу за обраною темою; доводити наукову і практичну значущість проведеного дослідження. Володіти практичними способами пошуку наукової та професійної інформації з використанням сучасних інформаційних технологій, хмарних сервісів, баз даних і знань.

ФК 8.	Автономізаційна - здатність аналізувати, критично осмислювати проблеми в галузіпочаткової освіти, здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність.	ПРН 11.	Забезпечувати ефективність навчально-пізнавальної діяльності, виховання та розвитку здобувачів початкової освіти; розробляти засоби контролю перевірки й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.
ФК 9.	Інклюзивна – здатність до організації й планування інклюзивного освітнього середовища у початковій школі, здійснення методично- управлінської діяльності.	ПРН 13.	Вміти проектувати власну педагогічну діяльність, визначати цілі й завдання всіх етапів навчально-пізнавальної та виховної роботи, прогнозувати очікувані результати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

4. Програма дисципліни

Змістовий модуль 1

Методологічні підходи

в освіті осіб глухих та зі зниженим слухом

Тема 1. Сурдопедагогіка як наука.

Сурдопедагогіка – наука, міжпредметні зв'язки, зарубіжна і вітчизняна. Визначення, терміни. Методи наукових досліджень. Актуальні дослідження проблем сурдопедагогіки. Становлення і розвиток. Предмет сурдопедагогіки та її головні функції. Основні категорії сурдопедагогіки. Завдання сурдопедагогіки.

Ключові слова: наука, зв'язок, термінологічний апарат, актуальні дослідження, функції, методи, категорії, завдання, етапи становлення, розвиток.

Тема 2. Науковий дискурс феномену глухоти

Сучасні аспекти теорії і практики навчання глухих і зі зниженим слухом осіб. Біолого-медична концепція глухоти: витоки; парадигма розуміння глухоти і глухої людини, роль слухового сприймання та ін. Біолого-медична концепція глухоти. Соціокультурна концепція глухоти: вихідні експериментальні дослідження; зміни в політиці держав у справах меншин; державна політика в сфері спеціальної освіти глухих в контексті визнання УЖМ; пошуки ефективних методів навчання дітей даної категорії. Зміна поглядів на феномен глухоти в сучасних умовах.

Ключові слова: теорія і практика, особи з ПС, глухі, зі зниженим слухом, феномен глухоти, українські реалії.

Тема 3. Основи методик навчання глухих і зі зниженим слухом осіб

Витоки одномовних, білінгвальних методик навчання. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху. Наукове визначення

понять «жестовий білінгвізм», «жестово-словесна двомовність», «перша мова», «друга мова», «слухове сприймання», «звукопроведення» та ін. Досвід застосування методик навчання з різними категоріями осіб з порушеннями слуху. Перспективи білінгвальних методик навчання дітей глухих та зі зниженим слухом в Україні.

Ключові слова: особи з ПС, глухі особи, користувачі ЖМ, УЖМ, УМ, соціокультурна концепція глухоти, феномен глухоти, спільнота глухих, спільнота чуючих, громадська організація, УТОГ, відділ навчання жестової мови, законопроект.

Змістовий модуль 2

Лінгводидактичні засади освітнього розвитку особи з ПС

Тема 4. Роль і значення першої мови у критичний період розвитку дитини з порушеннями слуху

Особливості розвитку мозкових структур від народження до 5 років. Можливості мозку у розвитку когнітивних, рухових, сенсорних можливостей дитини. Критичний період, мовна депривація, перша мова. Порівняльний аспект розвитку чуючої і нечуючої дитини з огляду на «вікно об'єктивних» можливостей. Умови успішного розвитку з урахуванням інформаційної складової. УЖМ як засіб розвитку дитини в умовах слухової депривації. Перші жести дитини.

Ключові слова: чуюча дитина, глуха дитина, перша мова, мовна депривація, критичний період, можливості дитини, слухова депривація.

Тема 5. Зміст двомовного навчання глухих дошкільників.

Авторська модель опанування першими жестами і дактилемами на основі перших посібників для глухої малечі («Українська жестова абетка», «Граємося і навчаємося» та ін.).

Відпрацювання основних навичок показу і зчитування жестових одиниць, словесних одиниць, дактильних одиниць, використання їх у спілкуванні «дитина – доросла».

Ключові слова: авторська модель, перші жести, перші слова, стимулювання мовлення, ознайомлення, закріплення, систематизація, засвоєння.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Переведення підсумкового балу за 100-бальною шкалою оцінювання в підсумкову оцінку за традиційною шкалою

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Критерії оцінювання результатів навчання за дисципліною

Розподіл балів

Поточне і самостійна робота		залік	сума
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2		
T1, T2, T3	T4, T5		
9+15	6+20	50	100

6. Засоби діагностики результатів навчання за дисципліною

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: презентації результатів виконаних завдань, індивідуальне науково-практичне завдання-есе «Моє професійне зростання», залік.

Поточний контроль:

- 1) усне опитування на практичних заняттях;
- 2) виконання практичних завдань самостійної роботи;

Підсумковий контроль за розділами – перевірка виконання практичних, самостійних завдань.

Методами демонстрування результатів навчання є: презентації результатів виконаних завдань, залік.

Загальний результат з дисципліни оформлюються у вигляді підсумкової оцінки за 100-бальною шкалою ECTS та національною шкалою.

У разі коли студент не набрав достатньої суми балів за окремий розділ під час поточного контролю з ним проводиться контроль у формі письмового тестування, яке складається із питань з усіх тем.

При оцінюванні результатів навчання з навчальної дисципліни можливе перезарахування балів за результатами неформальної та/або інформальної фахової активності здобувачів (сертифікована участь в конференціях, тренінгах, підготовка (написання, опублікування) статей, участь в конкурсах творчих робіт, олімпіадах, тощо), що за тематикою, обсягом і змістом відповідають навчальній дисципліні.

7. Методи навчання

Словесні: бесіди, розповідь, проблемний виклад, розв'язання проблемно-пошукових ситуацій, евристична бесіда, дискусія тощо.

Наочні: візуалізація, опорні конспекти, інструктаж до практичних занять і самостійної роботи здобувачів, методи подачі інформації за допомогою мультимедійних слайд-презентацій, відеоматеріалів, зразків індивідуального мовлення.

Практичні: спостереження, аналіз, вправи різних типів, завдання-есе, евристична бесіда, імітаційні методи, моделювання, рішення ситуаційних завдань, проектування, тестування.

Словесні: лекція (інформаційна, проблемна, з елементами бесіди, з розбором конкретних ситуацій), навчальна дискусія.

Методи стимулювання та мотивації навчання: дискусії (пізнавальні, навчальні), аналіз виробничих ситуацій, імітаційні вправи, рольове та ігрове моделювання.

8. Рекомендовані джерела інформації з навчальної дисципліни

Основні:

1. Бондар В. Дидактика: [підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / Володимир Бондар. К. : Либідь, 2005. – 264 с.
2. Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика. – М.: ВЛАДОС, 2001.
3. Грицько, Р. (2020). Системна робота фахівців з розвитку мовлення у дошкільників з порушеннями слуху. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 69-71. <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v3.23>
4. Засенко Н.Ф. (1990). Сурдопедагогіка: підручник у двох частинах. Київ.
5. Зборовська, Н. (2021). Педагогічні умови використання жестової мови як засобу оптимізації навчального процесу для учнів з порушеннями слуху. *ГРААЛЬ НАУКИ*, (2-3). <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.103>
6. Іванюшева Н.В. (2019) Соціокультурна діяльність сурдопедагога в сучасному навчальному закладі. Психологічні виміри культури, економіки, управління. *Науковий журнал*, 6, 59-63.
7. Іванюшева Н.В., Кульбіда С.В. (2005). Українська жестова абетка. 64 с.
8. Енциклопедія освіти / АПН У; гол. ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком інтер, 2008.
9. Коломоєць А.О., Луценко Л.М. (2020). Деякі аспекти здійснення комплексної реабілітації осіб з порушеннями слуху в умовах спеціального закладу освіти. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 24-28. <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v3.08>
10. Кульбіда С.В. (2010). Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих: *монографія*. К.: ТОВ «Поліпром», 2010.
11. Кульбіда, С.В., Чепчина, І.І. (2009). Проект концепції жестової мови в Україні. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3 (53). С. 3-7. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/706187/>
12. Луценко Л.М. (2020). Організаційно-змістові особливості корекційно-розвиткової складової для дітей з порушеннями слуху (з досвіду роботи КЗО «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я» ДОР»). *Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник*. Харків: Ранок «Кенгуру».
13. Малинович Л.М. (2020). Інтегрований підхід при визначенні психологічної готовності дітей з порушеннями слуху до шкільного навчання. *Освіта дітей з порушеннями зору: виклики сучасності*. Матеріали всеукраїнського тифлофоруму (м. Київ, 15 травня 2020 року). Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка. С. 63-68.
14. Педагогічна творчість : методологія, теорії, технології / [Андрущенко В. П., Сисоєва С. О., Гузій Н. В., Кинчук Н. В., Хомич В. Ф., Лазарєв М. О.,

Мільто Л. О., Вайнола Р. Х.] ; за ред. Сисоєвої С. О., Гузій Н. В. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 183 с.

15. Сурдопедагогіка. Хрестоматія. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – 1, 2 тт.

16. Чайка В. Основи дидактики : тексти лекцій і завдання для самоконтролю : [навч. посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / Володимир Чайка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 244 с.

17. Kulbida, S. (2020). Linguistic personality in Ukrainian language education of deaf education direction. *Education: Modern Discourses*, 3, 131-142. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-13>

18. Kulbida, S. (2019). Features of bilingual approach application in special institutions for deaf in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 141-152. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-17>

19. Malynovych, L. (2020). ASPECTS OF INDICES DETERMINATION OF THE CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL READINESS TO THE SCHOOL EDUCATION. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 132-138. <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v2.55>

20. Bondar, V, Zasenko, V, Kulbida, S, Kobel, I, Kolupayeva (2004). Special education for disabled people in Ukraine: Innovation and experiments. Modern trends of special education development (Canada-Ukraine experience ...

21. Щуцька, О.І., Кацан, М.І. (2017) Здобутки сучасної сурдопедагогіки на прикладі навчально-реабілітаційного центру. Молодь в умовах нової соціальної перспективи: Зб. наук. праць. Вип. 16. Київ, 18 травня 2017 року. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. С. 477-488. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/707201/>

Додаткові:

1. Бондар В.І. (2003). Спеціальна педагогіка: *понятійно-термінологічний словник*. Луганськ: Альма-матер.

2. Advances in the sign language development of deaf children / edited by V. Schick, M. Marschark, and P.E. Spencer. (2006) New York: Oxford University Press.

3. Baker, A., Beppie van den Bogaerde (2008). Code-mixing in signs and words in input to and output from children. In *Sign Bilingualism: Language Development, Interaction, and Maintenance in Sign Language Contact Situation*, Carolina Plaza-Pust and Esperanza Morales-López (eds.), 1–27. Amsterdam: John Benjamins.

4. Schick, B., Marschark, M., Patricia E. Spencer (2006). *Advances in the Sign Language Development of Deaf and Hard of Hearing Children*. Oxford: Oxford University Press.

5. Education and identity. A.W. Chickering, L. Reisser. – 2nd ed. (1993). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

6. Linguistics of American Sign Language : an introduction. C. Valli, C. Lucas, K. J. Mulrooney. – 4th ed. – (2005). Washington: Gallaudet University Press.

7. Pakhomova N. G., Okhrimenko I. M., Kul'bida S. V., Yanovska T. A., Stanetska H. M. (2021). NEUROPSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ACTIVITIES DIAGNOSIS IN ADULTS WITH EXTRAPYRAMIDAL

SYSTEM DISORDERS. Wiadomości Lekarskie, VOLUME LXXIV, ISSUE 10 PART 1, OCTOBER 2021. 2494-2502. DOI: [10.36740/WLek202110124](https://doi.org/10.36740/WLek202110124)

8. Leshchii, N.P., Pakhomova, N.G., Baranet, I.V., Kulbida, S.V., Yanovskaya, T.A., Sheremet, M.K., Suprun, M.O. (2021). FEATURES OF THE PHYSICAL AND PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN WITH. СБИТ МЕДИЦИНИ ТА БІОЛОГІЇ, №3(77), 2021. С.91-96. [10.26724/2079-8334-2021-3-77-91-96](https://doi.org/10.26724/2079-8334-2021-3-77-91-96)

9. Advances in the sign language development of deaf children / edited by B. Schick, M. Marschark, and P.E. Spencer. (2006) New York: Oxford University Press.

10. Kultenko, V., Morska, N., Fesenko, G., Poperechna, G., Polishchuk, R., & Kulbida, S. (2022). The Natural Human Rights within the Postmodern Society: a Philosophical Socio-Cultural Analysis. *Postmodern Openings*, 13(1), xx-xx. <https://doi.org/10.18662/po/13.1/>

11. Education and identity. A.W. Chickering, L. Reisser. – 2nd ed. (1993). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

12. Linguistics of American Sign Language : an introduction. C. Valli, C. Lucas, K. J. Mulrooney. – 4th ed. – (2005). Washington: Gallaudet University Press.

13. Tamar Makharoblidze (2021) The second language acquisition: problems and challenges for Georgian Deaf community: *International Journal of Multilingual Education*, #19, pp. 95-100. To link to this article: <https://doi.org/10.22333/ijme.2021.190011>

9. Інформаційні ресурси:

<http://www.lib.iitta.gov.ua>

<http://www.britishsignlanguage.com>.

www.lifeprint.com/dictionary.htm.

<http://www.spreadthesign.com>.